

Биченко Любов Володимирівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр ННІ № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: професор кафедри
оперативно-розшукової діяльності Національної
академії внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент *Марков М. М.*

ПРОБЛЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Кримінальне судочинство є однією з найважливіших і одночасно – найскладніших форм реалізації правосуддя. Особливості кримінального процесу полягають перш за все в тому, що його результатом може бути суттєве обмеження прав людини, втілене у вигляді покарання.

В сучасних умовах реалізації судово-правової реформ, основною метою якої є створення судочинства охоронного типу, особливої актуальності набувають питання створення дійових механізмів, які можуть забезпечити реалізацію основного принципу правової держави, згідно з якими людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а утвердження та забезпечення прав і свобод - обов'язок держави.

Права та свободи людини є одним із найважливіших соціальних і правових інститутів, адже дотримання прав і свобод особи є головною передумовою здійснення будь-якого виду діяльності [1, с. 20].

Кримінальний процес ґрунтується на таких загальноправових принципах, як недоторканність особи; повага до честі й гідності особи, а також невтручання в її особисте та сімейне життя; недоторканність житла; таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Однак здійснення кримінальної процесуальної діяльності в багатьох випадках вимагає втручання в особисту сферу, обмеження свободи пересування особи, отримання інформації особистого характеру тощо. І це сприймається як нормальне явище для діяльності правоохоронних органів. Саме тому загальноправові процесуальні принципи, що діють під час кримінального провадження, як керівні засади покликані визначати й затверджувати здійснення провадження в такий спосіб, за якого одночасно забезпечується ефективне функціонування системи кримінального процесу та захист конституційних прав і свобод людини. При цьому останнє досягається за допомогою виключення можливості незаконного звуження їх обсягу, а саме шляхом установлення в законі підстав, порядку й меж обмеження конституційних прав і свобод особи. Адже закон, установлюючи тимчасове обмеження прав і свобод людини, тим самим гарантує їх захист.

Тримання під вартою є обмеженням природного права людини на свободу й особисту недоторканність, а тому для захисту цього права

закон установлює певні часові межі, у яких цей запобіжний захід може застосовуватись. Так, відповідно до ч. 3 ст. 197 КПК України, на стадії досудового розслідування застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою можливе максимально строком до: 1) шести місяців – у кримінальному провадженні щодо злочинів невеликої або середньої тяжкості; 2) дванадцяти місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Д.В. Колодчин у дисертаційному дослідженні «Тримання під вартою як запобіжний захід» зазначає про причини недотримання в Україні порядку тримання під вартою в контексті забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканність, які, зважаючи на їх специфіку, поділено на такі блоки: а) недосконалість нормативної регламентації інституту тримання під вартою; б) помилки та порушення, що допускаються в правореалізаційній практиці; в) недостатнє врахування практики ЄСПЛ, зокрема, в частині змістового наповнення загальних міжнародних стандартів [5, с. 8–9].

О.Н. Агакерімов у дисертації «Домашній арешт у системі запобіжних заходів» зазначає, що обмеження в праві на свободу та особисту недоторканність проявляється загалом через заходи забезпечення кримінального провадження, складовою частиною яких є інститут запобіжних заходів, котрий своєю чергою включає запобіжні заходи, які різняться за рівнем суворості від найменш до найбільш тяжких, відповідне застосування того чи іншого з яких пропорційно позначається на рівні обмеження права на свободу та особисту недоторканність людини, до якої застосовано певний запобіжний захід та якій інкримінується пов'язане у зв'язку з його застосуванням кримінальне правопорушення [6, с. 36].

У інших роботах, присвячених проблемам застосування запобіжних заходів, увага питанням забезпечення права на свободу й особисту недоторканність приділяється переважно у контексті розгляду окремих питань їх нормативного регулювання (наприклад, К.О. Серета «Правове регулювання запобіжних заходів у кримінальному провадженні», В.О. Січко «Обрання, скасування або зміна запобіжного заходу у судовому провадженні» та ін.);

Згідно з практикою Європейського суду з прав людини, зокрема у справах «Банніков проти Російської Федерації» від 04 листопада 2010 року, «Веселов та інші проти Російської Федерації» від 02 жовтня 2010 року, застосування особливих методів ведення слідства – зокрема, агентурних методів – саме по собі не може порушувати право особи на справедливий суд. Ризик провокації з боку працівників правоохоронних органів, викликаний зазначеними методами, означає, що їх використання повинно бути суворо регламентованим. Для застосування цих методів у правоохоронних органах мають бути докази на підтвердження аргументу схильності особи до вчинення злочину.

Разом із тим проблемним і досі залишається питання про порушення конституційного права особи на свободу й особисту недоторканність, що може бути викликане тривалим судовим

розглядом кримінальних справ стосовно осіб, які перебувають під вартою, адже максимальний строк тримання під вартою таких осіб законом не визначено. Про це також свідчать дані, надані Державною пенітенціарною службою України, відповідно до яких станом на 01.07.2014 року в слідчих ізоляторах понад 6 місяців трималося 2 868 ув'язнених, які рахувались за судами, із них:

- 1) від 6 місяців до 1 року – 1 403 особи;
- 2) від 1 року до 2 років – 807 осіб;
- 3) понад 2 роки – 658 осіб.

Станом на 25 серпня 2016 року у 12 слідчих ізоляторах і 17 установах виконання покарань із функцією СІЗО тримається на стадії судового розгляду (до винесення вироку) 7 493 особи 16.

Випадки порушення права на свободу та особисту недоторканність, зумовлені як недоліками законодавства, так і недотриманням вимог кримінального процесуального закону слідчими, прокурорами та суддями через нерозуміння новітніх принципів кримінального процесу та практики Європейського суду з прав людини.

Список використаних джерел

1. Волков К. Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність у кримінальному провадженні // Правова політика в Україні: проблеми теорії та практики. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 24 жовтня 2014 року) в 2 т. – К.: Національна академія прокуратури України. 2014. – Т. 2 – С. 73–79.

2. Загальна декларація прав людини / Права людини і професійні 9 стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. – Амстердам. – Київ, 1996. – 342 с.

3. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина I : [підручник] / О.М. Бандурка. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту. внутр. справ, 2002. – 336 с.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI ; в ред. від 16 січ. 2020 р. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

5. Колодчин Д.В. Тримання під вартою як запобіжний захід : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків. 2018. 270 с.

6. Агакерімов О.Н. Домашній арешт у системі запобіжних заходів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса. 2016. 246 с.